

I. STUDIES

I. STUDII

LA A 25-A ANIVERSARE DE LA FONDAREA ULIM*

ULIM AT ITS 25TH ANNIVERSARY

*CIOBANU Ceslav, Profesor Universitar,
ex-Ambasador al Moldovei în SUA
Universitatea de Stat din Virginia, SUA*

*CIOBANU Ceslav, University Professor,
ex-Ambassador of Moldova to the USA
Virginia State University, USA
cciobanu@vsu.edu*

*Stimate Dle Rector Andrei Galben,
Excelente,
Dragi colegi!*

25 de ani este un frumos prilej de a face niște totaluri, dar mai ales de a elabora niște strategii pentru viitor. Aș dori să mulțumesc Dlui Rector Galben, cu care ne cunoaștem mulți ani, pentru invitația să de a participa la celebrarea acestei frumoase aniversări, de a mă revedea cu colegii mei și a avea o mica alocuțiune. Eu reprezint la acest forum împreună cu colegul meu, Profesorul Dawit Haile, Decanul Facultății de Inginerie și Tehnologii, Universitatea de Stat din Virginia, care recent a marcat 135 de ani de la înființare.

Îmi permiteți să adresez cele mai sincere felicitări și urări de bine Universității Libere Internationale a Moldovei, Rectorului și fondatorului ei, Academicianului Andrei Galben, care și-a asumat riscul și inițiativa de a crea prima instituție privată de studii superioare din Republica Moldova. De fapt, istoria ULIM-ului este și istoria devenirii tînărului nostru stat, al cărui prim Presedinte, Dl Mircea Snegur este astazi cu noi. Sînt recunoscător Domniei sale pentru ca anume Președintele Snegur m-a întors pe timpuri acasă în Republica Moldova de la Moscova, oferindu-mi în 1992 poziția de consilier prezidențial pe problemele economice, iar doi ani mai tîrziu, propunindu-mă în guvern Ministru al Privatizării și Administrării Proprietății de Stat.

După ce am încheiat cariera de ministru, în 1997, Rectorul Galben m-a învitat să revin la profesia mea academică, propunîndu-mi poziția de șef de catedra de Relații Economice Internaționale și Marketing la ULIM. Pe atunci puteam doar visa la timpuri când ULIM va fi recunoscut și acreditat de cele mai largi rețele (network) universitare din Europa și din lume, va deveni parte a unor importante proiecte educaționale europene (Tempus, Jean Monnet, Erasmus Mundus, Horizon 2020, va semna Magna Charta Universitatum), ca la ULIM se va vorbi și preda în engleză, franceză, spaniolă, rusă, ba chiar chineză și coreeană, vor fi acreditate circa 180 de programe academice pentru circa 6000 de studenți, o treime din care din alte țări. Dar iată ca “visul a devenit realitate” (cum spun americanii “the dream comes true”).

În acest context, doresc să abordez câteva probleme importante pentru comunitatea academică, dar și pentru economia țării noastre. În ultimii ani am publicat mai multe articole la aceasta tema (STUDIA UNIVERSITATIS a Universității de Stat din Republica Moldova,

* Comunicare în cadrul Conferinței Științifice Internaționale aniversare ”Universitas Europae: spre o societate a cunoașterii prin europeanizare și globalizare”, 20 octombrie 2018

ECONOMIE ȘI SOCIOLOGIE a Institutului de Economie a Academiei de Științe a Moldovei, recenta publicație ASEM pe totalurile conferinței internaționale).

Mă voi referi în primul rând la situația economică actuală, bazându-mă în particular pe concluziile Raportului de Stare a Țării, publicat recent de Expert-Grup, precum și pe unele analize ale Instituțiilor Financiare Internaționale, ultimele Rapoarte ale Competitivității Globale, PNUD etc. Voi porni de la faptul că Republica Moldova și-a făcut opțiunea Europeană printr-o serie de acte legislative, documente internaționale, declarații.

După datele Băncii Mondiale (BM) în ultimii ani economia Moldovei a înregistrat o creștere relativ bună a Produsului Intern Brut (PIB) cu excepția anilor 2012 și 2015, și cu perspectiva de a menține un spor de peste 3.5% în următorii doi ani. O creștere robustă caracterizează consumului privat, producția agricolă, investițiile capitale pe fundalul unei stabilități relative a prețurilor și a veniturilor bugetare cu un deficit nesemnificativ și controlabil. Evaluând performanțele dezvoltării economice în baza indicelui competitivității globale și a altor indicatori macroeconomici putem afirma că actualmente economia se afla într-o zonă relativ confortabilă și nu ar trebui să genereze prea mari îngrijorări. Din polurile recente observăm însă că populația nu este prea mulțumită de situația starea lucrurilor, inclusiv în economie.

Voi face o analogie cu situația în economia americană în ajunul ultimei recesiuni (2007-2009), descrisă de Paul Krugman, Laureat al Premiului Nobel, aproximativ în felul următor:

„Famiile americane: „Noi nu o ducem bine”. Oficialitățile: „Voi nu aveți dreptate – voi o duceți foarte bine. Priviți, aceste statistici... cum ar fi rata de creștere a PIB-ului, care arată foarte bine... Atunci de ce lumea nu este mulțumită, întrebă Krugman. Administrația și comentarii politici sunt frustrați de polurile de opinie ce confirmă ca americanii nu sunt fericiți de loc de starea economiei. Când datele statistice arată că oamenii ar trebui să se simtă bine, dar ei nu sunt, această înseamnă ca noi privim la date și cifre greșite, concludă savantul (New York Times, August 26, 2005).

Republica Moldova astăzi nu se află în pragul falimentului, dar nici la etapa dezvoltării durabile (sustenabile) pe bazele resurselor proprii și a unei creșteri economice stabile, care cu certitudine ar duce la ridicarea nivelului de trai și ar consolida vectorului european al dezvoltării. Sondaje de opinie demonstrează cu insistența decepționarea populației în opțiunea europeană a Moldovei, mai bine zis, în modalitatea în care această opțiune declarată s-a realizat în practica, în special pe fundalul „miliardului furat” și altor scandaluri abundente din realitatea politică. Tot mai mulți se inclina spre „parteneriatul estic” în defavoarea integrării europene, ceea ce nu poate să nu trezească îngrijorări serioase și iarăși ne pune în fața dilemei: Republica Moldova - Quo Vadis? (Republica Moldova – încotro?!”. În mod firesc apare întrebarea De Ce ne întoarcem iarăși la răscrucea, pe care trebuia de mult s-o trecem, așa cum a făcut majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est. Aș invoca doar câteva cauze mai importante ce țin de componenta economică.

În primul rând, reformele economice și obiectivele transformăionale s-au dovedit a fi mai complexe decât permitea potențialul societății moldovenești și cel al elitelor politice. La început de cale, acum un sfert de secol, transformările economice și democratice au fost susținute cu entuziasm de majoritatea societății. Dar pe parcurs acest credit de încredere nu a putut fi valorificat, ba chiar a fost pierdut la sfârșitul anilor 90 din cauze cunoscute. Aș invoca doar câteva: 1) lipsa de voință politică, coeziune și responsabilitate a elitelor politice, ce s-au împotmolit în conflicte interne, corupție și demagogie; 2) reformele economice, odată începute trebuiesc promovate consecvent, sincronizate și ajustate la realitățile țării și necesitățile populației, ceea ce nu s-a întâmplat în Republica Moldova; 3) costurile sociale excesive ale reformelor, mai bine zis a variantei moldovenești de a le implementa: „un pas înainte, doi înapoi”, au sacrificat nu numai „generația a

treia”, dar și pe cea tânără prin „exportul de inteligență” („brain drain”), în special pe timpurile guvernării comunistilor în anii 2000 – deceniu pierdut pentru Republica Moldova.

Conform Indicelui Competitivității Globale (The Global Competitiveness Report 2016-2017, prezentat recent la Academia de Studii Economice, 28 septembrie curent) Republica Moldova se plasează pe locul 100 în clasamentul comparativ a 138 de țări, înregistrând un anumit regres (a cedat 3 poziții față de situația din 2007 și 16 față de cea din 2015). Raportului recent al Expert-Grup constată, că creșterea economică este lentă și nesustenabilă, asociindu-se cu erodarea potențialului și a competitivității, cu accentuarea discrepantelor economice, sociale, cu erodarea calității guvernării și pierderea pozițiilor în clasamentele internaționale privind transparența guvernării, percepția corupției, libertatea presei etc. Situația se agravează și din cauza jocurilor politice interne, a actelor legislative controversate, ceea ce târăgănează și subminează reformele, în special a sectoarelor administrativ, energetic etc.

În al doilea rând, tragedia reformelor moldovenești constă în faptul ca roadele lor au fost în mare măsură privatizate de 1–2% din populație, așa numită nouă elita economică și politică, *nouveau rich*, iar costurile - socializate, atribuite celorlalte 98-99%. În special îngrijorător este faptul formării monopolurilor în cele mai importante ramuri ale economiei, a concreșterii puterii economice cu cea politică în contextul insuficienței cadrului legislativ, instituțional al reglementării de stat. Poate ceea ce este mai important, a impotenței statului în aplicarea chiar și a celor legi și decizii economice care deja au fost adoptate. Supremația legii mai rămâne încă la nivel de declarații, fiind adesea substituită de cumătrism, nănașism și alte pârgחii tradiționale de influență și nu numai în domeniul economic. Joseph Stiglitz, laureatul premiului Nobel în economie, în una din publicațiile sale („Free Fall”) menționa: „Economia necesită o balanță între rolul pieții și cel al guvernului cu contribuții importante din partea organizațiilor neguvernamentale”.

În Republica Moldova aceasta balanță a fost (și este încă) în favoarea guvernului și a birocrației de stat. Destul să ne referim la clasamentul Libertății Economice (Index of Economic Freedom), unde Republica Moldova alunecă spre o „cădere liberă”, de altfel tot așa cum și la combaterea corupției, protejarea drepturilor de proprietate și a libertății muncii. Cred, acestea-s explicațiile plauzibile (dar nu și scuzele) De Ce Republica Moldova „bate pasul pe loc”, inclusiv la compartimentul economic.

Cum aş vedea eu prioritățile în politica economică pe care ar trebui după părerea mea să se axeze puterea, desigur cu participarea și susținerea societății civile, în condițiile transparenței activităților și a supremației legii? Republica Moldova a adoptat un set de documente internaționale foarte importante, printre care Acordul de asociere cu Uniunea Europeană, Planul de Acțiuni pentru un Acord de liber schimb cuprinzător și aprofundat, o serie de programe și decizii pentru integrarea Europeană, promovarea libertății și a democrației etc. Dar atâta timp cât aceste acorduri, programe și documente rămân la nivel de declarații de intenții, Republica Moldova nu va depăși „răscrucea”, va fi sortită să repete propriile greșeli. În publicațiile mele anterioare m-am referit la prioritățile pe care ar trebui, în opinia mea, să se axeze Republica Moldova. Astăzi pot constată cu regret ca ele rămân în continuare actuale:

- 1) sporirea eficienței utilizării potențialului și a resurselor existente, în primul rând a capitalului uman - cheia dezvoltării economice durabile;
- 2) îmbunătățirea climatului de afaceri, în special a celui investițional prin dereglementarea (demonopolizarea) continuă a piețelor, încurajarea competiției loiale, reluarea proceselor de privatizare în condiții de transparență și supremație a legii;
- 3) liberalizarea comerțului, a transporturilor, a regimului vamal, abolirea restricțiilor la export, îmbunătățirea infrastructurii și a serviciilor bancare;

4) finalizarea reformei administrației publice, descentralizarea și delimitarea funcțiilor și a bugetelor puterii centrale și locale etc.

Lista ar putea fi continuată, dar și aceste reforme economice și administrative dacă ar fi implementate consecvent, cu factorii competenței, prin suportul economic și financiar al Uniunii Europene, a Fondului Monetar, Băncii Mondiale, Agenției SUA pentru Dezvoltare și a altor instituții internaționale, ar putea schimba situația economică în mod vizibil și eficient pentru populația republicii, ar putea depăși „oboseală reformelor” promise și neîndeplinite.

În partea a doua a alocuțiunii mele doresc să mă refer la o singură temă: economia bazată pe cunoaștere (knowledge-based economy) – generator al creșterii și dezvoltării piețelor emergente, inclusiv a Moldovei.

Aș face în primul rând niște precizări referitor la Economia Cunoașterii (Economics of Knowledge) și economia bazată pe cunoștințe (Knowledge Based Economy, KBE), fără a pătrunde în detalii, sau a elabora sursele istorice ale acestor noțiuni. Economicsul cunoștințelor în (D. Foray (2004, *The Economics of Knowledge*, Cambridge MA: The MIT Press) include: cercetarea (research), educația, impactul asupra creșterii, studiarea și competențele. Într-o abordare mai largă include: economics-ul informației, rolul perspectivelor (expectations), cel al prețurilor și teoria deciziilor în general. În acest sens economics-ul cunoștințelor este diferit de economia bazată pe cunoștințe, care prezintă un model de dezvoltare economică, bazată pe cunoștințe și inovații. Modelul poate fi identificat drept un proces de producere a bunurilor și serviciilor, fondat pe activități intensive de cunoaștere ce contribuie la accelerarea progresului tehnologic și științific în condițiile unei uzuri morale accelerate.

Componenta-cheie este sprijinul acestui model pe capacitățile intelectuale, pe așa numitul capital „intangibil”, și nu atât pe inputul fizic al resurselor naturale (Walter W. Powel & Kaisa Snellman, *The Knowledge Economy*, *Anu.Rev.Sociol.*2004, 30: 199-220). Este un model economic cu multe fațete care funcționează în condițiile unei societăți a cunoașterii cu implicațiile respective în (1) mediul de business, (2) contextul civic, (3) regimul societal, (4) dezvoltarea umană și (5) mediul înconjurător (D. Bedford, *Expanding the Definition and Measurement of Knowledge Economy – Integrating Triple Bottom Line Factors into Knowledge Economy Index Models and Methodologies*). Diferența esențială între aceste două noțiuni constă în faptul, ca în prima – Economics-ul Cunoștințelor, cunoștințele sunt un produs al cercetării și aplicării, iar în a doua, - un instrument al dezvoltării economice. Ambele noțiuni însă sunt indispensabil interdisciplinare, conjugând eforturile economiștilor, informaticienilor, inginerilor software, matematicienilor, chimiștilor, fizicienilor, precum și cele ale psihologilor și sociologilor.

Impactul acestui model asupra dezvoltării economice și sociale poate fi descris prin noțiunea introdusă încă de economistul austro-american Joseph Shumpeter: „distrugerea constructivă” (constructive distraction). În unul din recente Rapoartele Speciale ale jurnalului *The Economist* se face referință la un studiu (Carl Benedick Frey și Michael Osborn de la Universitatea Oxford), conform căruia în următorii 10-20 de ani 47% din locurile de muncă în America se vor afla sub riscul înalt al „substituirii prin capitalul computerelor”. Impactul anual al așa numitei distrugerii creative (inteligenței artificiale) - amenințarea „terminatorului”, (consiliului de experți al companiei Merrill Lynch, Bank of America), va costa anual către 2025, \$14 - \$33 de trln, inclusiv \$9 trln. costul locurilor de muncă substituite, \$8 trilioane costurile eficientizării procesului de producție. Inteligența artificială, consideră experții de la The McKinsey Global Institute, va contribui la transformarea societății cu o viteză de 10 ori mai mare, la o scară de 300 de ori mai largă și cu un impact cumulativ de 3000 de ori mai puternic decât cel al Revoluției Industriale (*The Economist*. *The return of the machinery question. Special Report on Artificial Intelligence*, June 25th 2016).

Desigur, există și „reversul medaliei”: efectul creativ al componenței inovaționale a economiei bazate pe cunoștințe, în special pentru piețele emergente, ce va reduce decalajul dintre țările avansate și cele în proces de dezvoltare, va identifica noi surse de creștere și dezvoltare economică. Pentru aceste țări pot fi identificate cel puțin patru surse posibile de creștere economică, de sporire a venitului per capita și a productivității:

1) transformarea structurală a economiei cu redistribuirea resurselor de la sectoarele suprasaturate la cele productive (creșterea economică modernă, conform economistului american Simon Kuznet necesită redistribuirea resurselor de la agricultură, la industrie, iar în următoarea fază, de la industrie la servicii);

2) intensificarea dotării locurilor de muncă cu capital (capital deepening, teoria endogena, Paul Romer, Robert Lucas: creșterea economică este determinată nu atât de schimbările tehnologice, cât de investițiile indefinite în capitalul uman și efectele acestora asupra economiei);

3) difuzia tehnologică (adoptarea unor tehnologii mai sofisticate decât cele existente);

4) avansarea tehnologică prin investirea și aplicarea noilor tehnologii inovaționale.

Un fapt remarcabil devine evident: economiile emergente s-au dovedit a fi mult mai reziliente la provocările din ultimii 25-30 de ani, după fiecare din ultimele cinci recesiuni economice semnificative (1974-75, 1980-83, 1991-93, 2001 și 2007-090, înregistrând performanțe mult mai impresionante decât cele avansate. Autorii unui raport anual The World Economy Outlook fac referința la trei indicatori de bază ce confirmă aceasta tendință:

1) diferența de creștere (growth difference: diferența între ratele medii de creștere până la recesiune și după);

2) diferența de nivel (level difference: produsul intern brut pierdut din cauza șocului);

3) creșterea relativă (relative growth: comparația cu rata medie a economiilor avansate). Michael Spence, laureat al Premiului Nobel în economie, menționează (Next Convergence, 2011): „Asimetriile mari între țările avansate și cele în curs de dezvoltare nu au dispărut, dar ele se reduc și, pentru prima dată în ultimii 250 de ani, paradigma este spre convergența și nu divergența”.

Pentru a înțelege perspectivele și limitele acestei creșteri, care stă la baza noii paradigme a dezvoltării globale, este deosebit de importantă analiza sporirii productivității - creșterea produsului rezultată dintr-o combinație dată de înțrări (resurse). Anume acesta-i factorul-cheie al creșterii economice ce determină perspectivele de lungă durată și noul rol al piețelor emergente și a celor în curs de dezvoltare (inclusiv a grupului BRIC (acronim compus din primele litere din denumirea țărilor Brazilia, Rusia, India, China) în economia globală. Economisții companiei Goldman Sacks au analizat sporirea productivității în aceste țări, folosind conceptul “Scorul Mediului de Creștere” (Growth Environment Score - GES) pentru a estima procesul de reducere a diferențelor (catch-up) dintre economiile emergente și cele dezvoltate (Goldman Sacks, October 2010). Acest indicator este calculat în baza a 13 variabile critic importante pentru creșterea economică susținută și cea a productivității. Este de fapt un proxy al condițiilor economice, politice și sociale necesare pentru convergența ratei productivității acestor economii cu cea a economiilor avansate (Goldman Sachs Global Economics, 2010). Cu cât mai mare este scorul GES- cu atât mai rapidă este convergența. Experții GS prognozează depășirea ratei medii de creștere a productivității în economiile emergente a indicatorului corespunzător al țărilor dezvoltate. Aceasta reflectă performanțele lor pe următoarele cinci componente ale GES:

1) capitalul uman (indicator-cheie compozit cu includerea educației, sănătății și venitului);

2) tehnologia (creșterea rapidă a numărului de utilizatori ai Internet-ului - 66.6 per 100, computerelor – 20 și a telefoanelor mobile - 6.3 din 2000; The Economist, 2010, April 17);

3) condițiile politice (sporirea productivității facilitată de privatizare, liberalizarea comerțului și deschiderea financiară, retragerea rigidităților economice etc.);

4) condițiile macroeconomice cu o creștere impresionantă a investițiilor, în special în noile tehnologii inovaționale;

5) stabilitatea macroeconomică (reducerea ratei inflației, a deficitului considerabil bugetar și a utilizării împrumuturilor externe).

Revenind la Republica Moldova, este cazul să ne adresăm câteva întrebări privind perspectiva depășirii greutăților tranziției, edificării unei economii bazate pe cunoștințe, a stabilirii unui model de creștere susținută și dezvoltare economică durabilă. Conform Raportului de Competitivitate Globală Republica Moldova înregistrează scoruri destul de modeste la următorii indicatori: identificarea specialiștilor calificați (3,09 din 7), reținerea persoanelor talentate în țara (1,9 din 7) și atragerea talentelor din afara ei (1,7 din 7). Ultimul Raport de Dezvoltare Umană (2016) plasează țara la indicele respectiv pe locul 107 din 188, iar unica performanță unde ne apropiem de nivelul mediu al țărilor UE este înrolarea tinerilor (19-23 de ani) în învățământul terțiar (studii superioare). Aici aș vrea să menționez încă odată ingeniozitatea rectorului Andrei Galben și a colegilor săi, care acum 25 de ani au intuit această necesitate stringența pentru tânărul nostru stat, întemeind ULIM-ul. Deci concluzia poate fi următoarea: factorul decisiv al avansării Moldovei la o nouă etapă cu o economie competitivă bazată pe cunoștințe este dezvoltarea capitalului uman.

În concluzie, vreau să mă refer la unele avantaje ale sistemului american de cercetare și educație, la potențialul cooperării universitare.

Sistemul american de educație superioară, adesea criticat drept inadecvat provocărilor globale contemporane, continuă să rămână unul din cel mai performante, un generator puternic al creșterii economice, fiind bazată pe următorii factori:

Primul, cheltuieli majore publice și private pentru educație, cercetări și dezvoltare - o condiție sine qua non pentru o creștere durabilă: circa 6% din PIB-ul SUA în ultimii 25 de ani, ceea ce depășește cheltuielile respective ale Chinei, Braziliei, Indiei, Japoniei, Rusiei și a Uniunii Europene (UE) împreună luate;

Al doilea, în clasamentul global din 20 cele mai performante universități din lume cele americane reprezintă 15, iar în lista primelor două sute - circa o treime, în ele fiind angajați 70% din laureații premiului Nobel în diferite domenii, producând peste 30% din articolele publicate în lume în științele exacte și ingineresti (Joffe J. 2009);

Al treilea, cheia succesului educației superioare americane rezidă în organizare, flexibilitate și diversitate, în competiție pentru orice și oricine, de la studenți și profesori, la star-uri de basketball, în consolidarea legăturilor între sectorul academic și cel industrial, în intervenția limitată a guvernului în afacerile universitare (nu există nici un fel de plan central sau plafon pentru universități). Combinația unică a centrelor universitare performante de cercetare, a culturii de business pro-risc cu capitalul social orientat spre inovații, contracte de business legitim credibile, toate acestea fac această masivă schimbare tehnologică fără precedent în lume (Andreessen, 2011).

Al patrulea, în mare măsură datorită unei îmbinări eficiente a educației, cercetării și businessului în cadrul universităților americane, cele mai importante transformări tehnologice, care au remodelat economia mondială în secolul XXI, își au originea în Statele Unite, în particular:

1) tehnologiile informaționale - așa numita revoluție soft (software revolution) a condus la apariția a noi piețe cu noi servicii, produse și forme de business de neimaginat acum un deceniu în urmă;

2) nouă știință a materialelor - așa numită revoluție inteligentă în metodele de fabricare (smart manufacturing revolution), imprimare de tipul 3-D, schimbă în mod radical nu numai ce, dar și cum economia produce, parametrii și calitatea creșterii economice, reprezentând prima schimbare structurală de caracter tectonic din momentul când Henry Ford a lansat sistemul „de producere în masă”;

3) sistemele de comunicație - revoluția „fără fire” (wireless revolution), care a deschis oportunități de comunicare, socializare și comerț pentru miliarde de oameni. Aceasta transformă economia în așa numita „economie fără frontiere” (“Borderless Economics”) cu cea mai importantă resursă la baza ei, care-i asigură Statelor Unite statutul de cea mai bogată și puternică economie-talentul (Guest, Robert, 2011; Mills M. and Ottino J., 2012; Anderssen M. 2011).

Va rog să acceptați felicitările mele Dle Rector Galben, stimați profesori și studenți, întreaga comunitate a ULIM-ului. DVS ați reușit să valorificați din plin acest talent.

Ceslav Ciobanu,
Universitatea de Stat din Virginia, SUA
Profesor Universitar, ex-Ambasador al Moldovei în SUA